

p. Biernisz

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telefon dyżurny 21-34-34
Telex: 816-436

BS/252/107/90

LEWICA, CENTRUM, PRAWICA - DEKLARACJE
POSTAW POLITYCZNYCH

Komunikat z badań

Warszawa, sierpień 1990 r.

Terminy: *lewica, centrum, prawica*, określające postawę polityczną, mają swoje tradycyjnie zdefiniowane znaczenie teoretyczne w krajach o demokracji parlamentarnej. W ciągu ostatniego roku nazwy te dość często pojawiały się w polskich środkach masowego przekazu. Politycy używali ich w celu identyfikacji własnych poglądów bądź etykietowania którymś z nich innych postaci życia politycznego. Dyskutowano również nad sensem używania tych pojęć w warunkach polskich.

Czy i w jakim stopniu są to jednak kategorie znane i interpretowane w szerszych kręgach społecznych? Innymi słowy, co się kryje pod takimi deklaracjami respondentów losowo dobranej próby badawczej? Jakie skojarzenia znaczeniowe niosą te określenia dla przeciętnego, dorosłego mieszkańca Polski? Czy wypowiedzi badanych są właściwym wskaźnikiem jakiegoś określonego zbioru postaw? Są to pytania, na które będziemy próbowali tu odpowiedzieć.

W opracowaniu przedstawiamy wyniki czterech kolejnych sondaży CBOS¹, obrazujące związki między deklarowaną postawą polityczną a opiniami na temat zachodzących w kraju zmian. Ze względu na to, że kwestionariusze użyte w trzech pierwszych badaniach różniły się od zastosowanego w badaniu czwartym - zarówno gdy chodzi o sposób pomiaru postawy politycznej, jak i treści innych wykorzystywanych w naszej analizie wskaźników - wnioski płynące z wyników lipcowych będą przedstawione oddzielnie.

I. BADANIE NA SKALI 6-PUNKTOWEJ

W trzech pierwszych sondażach respondenci określali swoją postawę przez wybranie jednego z sześciu punktów przedstawionej im skali, której jeden koniec był oznaczony

¹ Sondaże CBOS "Aktualne problemy i wydarzenia" na reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski realizowane w terminach: (4) - 20-24.04.1990 r. (N=1387); (5) - 17-23.05.1990 r. (N=1474); (6) - 22-26.06.1990 r. (N=1490); (7) - 12-15.07.1990 r. (N=1481).

jako *lewica*, drugi jako *prawica*. Wskazanie na środkowe punkty skali traktowaliśmy jako opowiedzenie się za poglądami centrystycznymi.

1 ----- 2 ----- 3 ----- 4 ----- 5 ----- 6
lewica *prawica*

Jak wynika z danych w tabeli 1, pomiędzy kwietniem a czerwcem liczba osób o określonych poglądach politycznych nie uległa istotnym zmianom.

Tabela 1

w procentach

Deklarowana postawa polityczna	Wskazania respondentów według terminów badań:		
	IV'90	V'90	VI'90
Lewica	9,1	11,2	9,7
Centrum	68,3	69,6	71,1
Prawica	22,5	19,2	19,2

Powyższe wielkości liczbowe wskazują, że w każdym z badań dominują respondenci deklarujący postawę centrystyczną. Mieliśmy również do czynienia z utrzymującą się przewagą (największą w kwietniu) ankietowanych identyfikujących się z poglądami prawicowymi nad tymi, którym bliższe są poglądy lewicowe. Składane w tej mierze deklaracje nie wynikają z usytuowania w strukturze społecznej, nie dopatrzono się bowiem żadnego istotnego związku korelacyjnego tych wskazań z takimi zmiennymi, jak: miejsce zamieszkania, wykształcenie, wiek czy dochody.

Deklarowana postawa polityczna a ocena sytuacji w kraju

Otrzymane dane (tabela 2) pozwalają stwierdzić, że podział według deklarowanych postaw politycznych - *lewica*, *centrum*, *prawica* - odzwierciedla swoiste *continuum* oceny sytuacji w kraju. Pozytywną ocenę zachodzących procesów najrzadziej wyrażali respondenci deklarujący poglądy *lewicowe*, nieco częściej - *centryści*, a najczęściej - określający się jako *prawica*.

Tabela 2

w procentach

Opinie wyrażane przez badanych	Deklarowana postawa polityczna:								
	<i>lewica</i>			<i>centrum</i>			<i>prawica</i>		
	IV'90	V'90	VI'90	IV'90	V'90	VI'90	IV'90	V'90	VI'90
a) Ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w Polsce idzie w dobrym kierunku	45,0	39,3	34,6	48,3	42,8	42,5	65,8	59,4	65,2
b) W ciągu ostatnich kilku miesięcy sytuacja w Polsce poprawiła się	27,5	24,7	19,7	32,3	27,6	27,4	53,2	43,4	39,9
c) Ogólna sytuacja moja i mojej rodziny w ciągu ostatnich kilku miesięcy poprawiła się	9,2	9,3	5,5	11,4	8,4	8,4	17,1	16,4	13,5
d) Obecna sytuacja polityczna w Polsce jest b.dobra, dobra i raczej dobra	31,2	44,0	23,6	47,6	41,1	35,3	63,6	56,6	48,6
e) Obecna sytuacja gospodarcza w Polsce jest b.dobra, dobra i raczej dobra	12,8	13,3	8,7	15,7	10,4	13,3	20,8	20,7	18,6
f) Obecne warunki materialne życia ludzi w Polsce są b.dobre, dobre i raczej dobre	3,7	6,7	4,7	6,8	5,2	5,0	16,4	12,1	8,7

Sytuacja taka występuje w każdym z przeprowadzonych badań, niezależnie od dynamiki poziomu ocen w każdej analizowanej grupie badanych. Krótko mówiąc, spadek bądź przyrost odsetka osób z kręgu *lewicy* lub *prawicy*, oceniających w określony sposób dany aspekt rzeczywistości, nie wiązał się z radykalną zmianą sygnalizowanej wcześniej prawidłowości: respondenci określający swoje poglądy jako *prawicowe* zawsze korzystniej oceniali sytuację w kraju.

I tak na przykład, w przypadku opinii o *dobrym kierunku rozwoju sytuacji w Polsce* (poz.a/w tab.2) możemy nawet mówić o

zwiększaniu się rozbieżności między akceptującymi ten pogląd respondentami *prawicy* i *lewicy*: w kwietniu różnica ta wynosiła 20,8, w czerwcu - 30,6%.

Nasze spostrzeżenie dotyczące korzystniejszych ocen wśród *prawicy* jest także potwierdzone w rozkładzie opinii o poprawie sytuacji w Polsce w ciągu ostatnich kilku miesięcy (poz.b w tab.2). Akceptacja tego poglądu spadała zarówno wśród ankietowanych opowiadających się za *lewicą*, jak i za *prawicą*, ale w ostatnim badaniu zgadzało się z nimi ponad dwukrotnie więcej tych drugich niż tych pierwszych. Podobne zróżnicowanie struktury opinii obserwujemy w przypadku oceny *obecnej sytuacji politycznej i gospodarczej* (poz.d i e w tab.2), ale już nie w kwestii materialnych warunków życia ludzi w Polsce (poz.f w tab.2) - statystycznie istotne zróżnicowanie notowane w marcu, w czerwcu znika.

Przewidywania badanych związane z tymi kwestiami (tabela 3) potwierdzają wyraźną odrębność poglądów w omawianych grupach. Należy tu podkreślić, że prognozując rozwój sytuacji politycznej i gospodarczej, respondenci o poglądach *prawicowych* rządziej mają wątpliwości (kategoria *trudno powiedzieć*) niż pozostałe dwie grupy badanych.

Inaczej jest w przypadku przewidywania przyszłych materialnych warunków życia: respondenci z kręgu *prawicy* nie mają sprecyzowanego zdania mniej więcej tak samo często (w kwietniu częściej), jak ankietowani deklarujący inne poglądy polityczne. Zróżnicowanie opinii obserwujemy również wśród nie wykazujących dynamiki odpowiedzi potwierdzających pogląd, iż *ogólna sytuacja rodziny w ostatnich kilku miesiącach poprawiła się* (poz.c w tab.2).

Rozkład odpowiedzi na pytanie o poparcie dla planu Balcerowicza nie różni się zasadniczo od rozkładów otrzymanych wcześniej. W każdym z trzech badań pozytywny stosunek do zmian zainicjowanych tym planem można było spotkać przede wszystkim wśród zwolenników poglądów *prawicowych*, których poparcie dla wdrażanych reform powoli, acz systematycznie rosło.

Tabela 3

w procentach

Opinie wyrażane przez badanych	Deklarowane postawy polityczne według terminów badań:								
	lewica			centrum			prawica		
	IV'90	V'90	VI'90	IV'90	V'90	VI'90	IV'90	V'90	VI'90
a) W ciągu najbliższych 2 lat sytuacja polityczna zdecydowanie się poprawi i raczej się poprawi	55,0 (11,0)	44,7 (25,3)	41,7 (22,0)	63,6 (4,4)	48,9 (22,4)	51,7 (21,4)	77,7 (4,1)	64,8 (17,6)	60,9 (13,8)
b) W ciągu najbliższych 2 lat sytuacja gospodarcza zdecydowanie się poprawi i raczej się poprawi	54,1 (5,5)	41,3 (16,7)	35,4 (17,3)	59,4 (3,1)	46,7 (15,9)	51,1 (14,3)	76,6 (2,2)	62,5 (14,8)	65,5 (9,1)
c) W ciągu najbliższych 2 lat materialne warunki życia zdecydowanie się poprawią i raczej się poprawią	42,2 (5,5)	29,3 (12,7)	29,9 (16,5)	47,3 (2,9)	37,5 (15,5)	38,2 (12,1)	68,8 (16,3)	51,6 (13,3)	52,6 (16,3)

Uwaga: w nawiasach podano procent respondentów mających wątpliwości na temat wyżej wymienianych opinii (kategoria odpowiedzi *trudno powiedzieć*).

Z kolei respondenci deklarujący poglądy lewicowe popierają program Balcerowicza dużo rzadziej i dość chwiejnie (znaczny spadek poparcia w maju, w czerwcu powrót do poziomu z kwietnia). Centryści są w tej mierze dużo bliżsi *lewicy* niż *prawicy*, różnią się jednak od tych pierwszych dużo większą stabilnością poglądów.

Postawy polityczne a ocena podstawowych instytucji państwa i czołowych postaci życia publicznego

Opinia, że działalność: Sejmu, Senatu, Rady Ministrów, Kościoła rzymskokatolickiego, NSZZ "Solidarność", telewizji (tabela 4) *dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami*

Tabela 4

w procentach

Czy, Pana(i) zdaniem, działalność poniższych instytucji dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami? ^{a)}	Wskazania respondentów według ter- minów badań:		
	IV'90	V'90	VI'90
<u>Sejmu</u>			
Lewica	61,5	60,0	46,5
Centrum	67,0	61,9	64,3
Prawica	77,0	76,2	69,3
<u>Senatu</u>			
Lewica	58,7	56,7	44,9
Centrum	63,3	60,8	60,3
Prawica	75,8	79,7	71,9
<u>Rządu, Rady Ministrów</u>			
Lewica	59,6	61,3	50,0
Centrum	62,2	60,5	61,1
Prawica	76,9	77,3	71,1
<u>Wojska</u>			
Lewica	60,6	59,3	52,8
Centrum	50,8	55,9	57,0
Prawica	50,2	56,5	59,3
<u>Kościoła rzymskokatolickiego</u>			
Lewica	72,5	73,3	66,9
Centrum	79,9	78,6	73,8
Prawica	85,9	85,2	85,4
<u>Związków zawodowych skupionych w OPZZ</u>			
Lewica	42,2	39,3	34,6
Centrum	31,6	32,4	33,1
Prawica	27,5	30,5	20,2
<u>NSZZ "Solidarność"</u>			
Lewica	54,1	54,0	44,1
Centrum	59,1	57,8	55,7
Prawica	78,4	73,0	68,3
<u>Telewizji</u>			
Lewica	57,8	65,3	49,6
Centrum	61,8	59,0	62,1
Prawica	69,1	64,5	64,0
<u>Ministerstwa Spraw Wewnętrznych</u>			
Lewica	37,6	30,7	32,3
Centrum	31,5	31,1	35,8
Prawica	24,5	32,4	42,7
a) W przypadku każdej z wymienionych instytucji wybrano wyłącznie odpowiedzi: <i>zdecydowanie tak, raczej tak.</i>			

jest częściej akceptowana przez respondentów opowiadających się za *prawicą* niż respondentów optujących za poglądami lewicowymi. Dodać należy, że w przypadku tych instytucji notujemy częstszy spadek zaufania do nich wśród *lewicy* niż wśród *prawicy*.

Do drugiej grupy można zaliczyć wojsko i MSW. W kwietniu instytucje te cieszyły się największą popularnością wśród *lewicy*, w maju zaufanie do nich jest podobnie częste wśród *lewicy* i *prawicy*, w czerwcu obserwujemy większą ich popularność wśród tych ostatnich.

Wyjątek stanowią związki zawodowe skupione w OPZZ. W każdym z badań obserwowaliśmy ich większą popularność wśród *lewicy* niż w pozostałych grupach ankietowanych.

Oceny trzech czołowych postaci polskiego życia politycznego (tabela 5), podobnie jak postawy wobec instytucji, wskazują na istnienie związku deklarowanej postawy politycznej z zaufaniem do kierunku proponowanego przez nową elitę rządzącą.

Tabela 5

w procentach

Czy, Pana(i) zdaniem, działalność poniższych osób dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami? ^{a)}	Wskazania respondentów według terminów badań:		
	IV '90	V '90	VI '90
<u>Prezydenta gen. Wojciecha Jaruzelskiego</u>			
Lewica	57,8	54,7	51,2
Centrum	53,9	49,0	45,3
Prawica	37,5	37,1	37,9
<u>Premiera Tadeusza Mazowieckiego</u>			
Lewica	80,7	77,3	74,8
Centrum	84,7	81,4	81,5
Prawica	91,4	90,6	88,5
<u>Przewodniczącego NSZZ "Solidarność" Lecha Wałęsy</u>			
Lewica	64,2	55,3	52,8
Centrum	71,2	63,8	61,5
Prawica	81,4	78,9	74,3

a) W przypadku każdej z wymienionych osób wybrano wyłącznie odpowiedź: *zdecydowanie tak, raczej tak.*

I tak osoba generała W. Jaruzelskiego w każdym z trzech terminów badań cieszyła się największym uznaniem u przedstawicieli *lewicy*, mniejszym u *centrystów* i najmniejszym u respondentów identyfikujących się z *prawicą*. Co ciekawe, wśród tych ostatnich poziom akceptacji działalności obecnego prezydenta nie zmienia się, natomiast wśród przedstawicieli *lewicy* (gen. Jaruzelski publicznie przyznaje się do ideowych związków z nią) ulega niewielkiemu, acz systematycznemu spadkowi.

Z kolei postaci premiera T. Mazowieckiego i przewodniczącego NSZZ "Solidarność", L. Wałęsy zyskują we wszystkich edycjach badań pozytywne oceny przede wszystkim wśród *prawicy*, rzadziej - *centrystów*, najrzadziej - *lewicy*. Należy zauważyć, że L. Wałęsa traci silniej na popularności wśród reprezentantów każdej z wyróżnionych przez nas postaw politycznych niż T. Mazowiecki, którego działalność jest ponadto w każdej z tych grup ceniona wyżej.

Postawy polityczne a kwestie światopoglądowe

W ankietach CBOS znalazły się pytania dotyczące zagadnień budzących społeczne kontrowersje: wprowadzenia nauczania religii w szkołach państwowych oraz dozwolonego prawnie przerywania ciąży.

Z danych dotyczących pierwszego z tych zagadnień (tabela 6) wynika, że aczkolwiek zarówno wśród respondentów deklarujących poglądy lewicowe, jak i prawicowe rośnie odsetek zwolenników obowiązkowego nauczania religii, to częściej taki pogląd można spotkać u tych drugich niż pierwszych. Z kolei za prawem do przerywania ciąży (tabela 7) częściej opowiada się *lewica* (przy malejącym odsetku zwolenników tego poglądu) niż *prawica*.

Tabela 6

w procentach

Deklarowane poglądy polityczne	Jestem za obowiązkowym nauczaniem religii w szkole - deklaracje według terminów badań:		
	IV'90	V'90	VI'90
Lewica	-	18,8	29,4
Centrum	-	17,3	18,9
Prawica	-	21,8	35,1

Tabela 7

w procentach

Deklarowane poglądy polityczne	Gdyby ogłoszono powszechne referendum w sprawie przerywania ciąży, głosował(a)-bym za prawem do przerywania ciąży - deklaracje według terminów badań:		
	IV'90	V'90	VI'90
Lewica	-	55,7	46,5
Centrum	-	46,1	42,4
Prawica	-	40,2	39,1

Powyższe dane potwierdzają stereotypowy związek postaw politycznych, określanych jako *lewica*, *centrum*, *prawica*, z poglądami na kwestie obowiązkowego nauczania religii w szkołach państwowych i prawa do aborcji. Należy zwrócić jednak uwagę, że rozbieżności w tej mierze między *lewicą* i *prawicą* są dużo mniejsze niż w przypadku ocen dotyczących obecnej sytuacji kraju bądź przewidywań kierunku jego rozwoju. Można zatem wnosić, że omawiane kwestie światopoglądowe mają dla analizowanego podziału postaw charakter drugorzędny bądź też, że podział ten ma w obecnej polskiej rzeczywistości społeczno-politycznej niewiele wspólnego z tradycyjnym znaczeniem kryteriów i definicji z nim się wiążących.

Podsumowując tę część analizy, można powiedzieć, że uzyskane przez nas dane w sondażach kwietniowym, majowym i czerwcowym wskazują, że podziały na *lewicę*, *centrum* i *prawicę* nie wynikają z usytuowania w strukturze społecznej. Tak więc można przypuszczać, że określenie *prawica* jest w świetle przy-

toczonych wyników pojęciem, z którym często identyfikują się zwolennicy zachodzących zmian politycznych i gospodarczych, i raczej jest odzwierciedleniem przekonań tej grupy respondentów o konieczności tych zmian niż efektem jakiejś szczególnej ich pozycji społecznej. Podobnie można interpretować *lewicę*, która może być dogodnym określeniem zarówno dla zwolenników byłego układu politycznego krytykujących nową rzeczywistość, jak i dla tych, którym ta krytyka trafia do przekonania ze względu na pogarszanie się warunków życiowych.

II. BADANIE NA SKALI 7-PUNKTOWEJ

W l i p c o w y m sondażu respondentom przedstawiono siedmiopunktową - nie jak poprzednio sześciopunktową - skalę, za pomocą której określali oni swą postawę polityczną. Celem

01 ----- 02 ----- 03 ----- 04 ----- 05 ----- 06 ----- 07

lewica

prawica

tej modyfikacji była próba ograniczenia badanych możliwości "uciekania" od deklaracji poprzez wskazywanie na któryś z dwóch środkowych punktów skali. Spowodowało to zmianę liczebności osób w ramach wyróżnionych kategorii postaw politycznych. I tak do *lewicy* zaliczyliśmy badanych (16,3%), którzy wskazali na punkty po lewej stronie skali, a do *prawicy* (29,6%) - wskazujących punkty po stronie prawej. Zaznaczenie środkowego punktu (45,7%) potraktowaliśmy jako deklarację postawy centrystycznej. Pozostałe 8,4% ankietowanych nie określiło swojej postawy.

Inny sposób pomiaru postaw nie wpłynął na zasadniczą zmianę - w porównaniu do przedstawionych wcześniej - wyników opisujących ich związek z oceną sytuacji kraju (tabela 8). Pozytywną opinię na temat zachodzących procesów częściej formułują badani deklarujący postawę prawicową niż lewicową bądź centrystyczną. Różnica ta jest jednak dużo mniej niż uprzednio wyraźna i ujawnia się przede wszystkim w ocenach dotyczących raczej sytuacji kraju niż respondenta i jego rodziny.

Tabela 8

w procentach

Opinie wyrażane przez badanych	Deklarowane postawy polityczne w lipcu '90:		
	<i>lewica</i>	<i>centrum</i>	<i>prawica</i>
a) Ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w Polsce idzie w dobrym kierunku	54,4	50,0	62,0
b) W ciągu ostatnich kilku miesięcy sytuacja w Polsce poprawiła się	20,7	21,1	29,1
c) Ogólna sytuacja Pana(i) i Pana rodziny w ciągu ostatnich kilku miesięcy poprawiła się	9,8	5,8	8,0
d) Obecna sytuacja polityczna w Polsce jest b.dobra, dobra lub raczej dobra	37,5	29,2	42,4
e) Obecna sytuacja gospodarcza w Polsce jest bardzo dobra, dobra lub raczej dobra	10,6	8,9	11,5
f) Obecne materialne warunki życia ludzi w Polsce są b.dobre, dobre lub raczej dobre	3,4	4,0	5,6
g) Sytuacja polityczna w kraju w ciągu najbliższych 2 lat zdecydowanie się poprawi oraz raczej się poprawi	49,4 (24,1)	45,9 (23,9)	57,3 (17,1)
h) Sytuacja gospodarcza w kraju w ciągu najbliższych 2 lat zdecydowanie i raczej się poprawi	45,6 (19,5)	43,7 (17,3)	55,3 (15,5)
i) Materialne warunki życia w ciągu najbliższych 2 lat zdecydowanie i raczej się poprawią	36,5 (17,4)	34,3 (15,5)	46,5 (12,4)
Uwaga: w nawiasach podano procent respondentów niezdecydowanych (jest to kategoria odpowiedzi <i>trudno powiedzieć</i>).			

I tak na przykład badani o poglądach prawicowych częściej niż pozostali uważają, że *ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w Polsce idzie w dobrym kierunku, że w ciągu ostatnich kilku miesięcy poprawiła się ona* oraz pozytywnie oceniają *obecną sytuację polityczną w Polsce*. Nie ma natomiast różnic w (niskiej) częstości akceptacji: opinii o poprawie sytuacji respondenta i jego rodziny, pozytywnych ocen sytuacji gospodarczej i material-

nych warunków życia ludzi w Polsce. Najsilniej natomiast wspomniana prawidłowość ujawnia się w przewidywaniu rozwoju *naszej sytuacji politycznej, gospodarczej i materialnych warunków życia* - *prawica* jest we wszystkich tych kwestiach zdecydowanie bardziej optymistyczna.

W podsumowaniu tej części należy podkreślić inną - niż w przypadku uprzednio omawianych wyników - relację między centrystami a pozostałymi grupami. Są oni w swych ocenach zdecydowanie bliżsi *lewicy* bądź nawet bardziej pesymistyczni. Krótko mówiąc: uzyskany - w wyniku zmodyfikowanego w lipcu sposobu pomiaru postaw - podział na *lewicę, centrum* i *prawicę* nie tworzy tak jak poprzednio *continuum* oceny sytuacji w kraju.

Zmiana relacji między centrystami a pozostałymi grupami badanych potwierdza się w większości otrzymanych danych. Przykładem jest rozkład odpowiedzi na pytanie o poparcie dla planu Balcerowicza (tabela 9). Plan ten popiera podobny, niższy od odsetka *prawicy*, wskaźnik respondentów deklarujących poglądy centrystyczne i lewicowe.

Tabela 9

w procentach

Opinie wyrażane przez badanych	Deklarowane poglądy polityczne:		
	<i>lewica</i>	<i>centrum</i>	<i>prawica</i>
Popieram program Balcerowicza	23,2	21,3	38,1
Wyrzeczenia, które już poniosło społeczeństwo w wyniku realizacji planu Balcerowicza są znacznie większe, niż można było się spodziewać	64,1	58,7	54,7

Inne, zróżnicowane struktury odpowiedzi pojawiają się w ocenach funkcjonowania podstawowych dla państwa instytucji i czołowych postaci naszego życia politycznego. I tak, różnice opinii dostrzegamy w odpowiedziach na temat funkcjonowania Kościoła rzymskokatolickiego i OPZZ: im bardziej *prawicowe* poglądy, tym wyższa ocena tego pierwszego i niższa drugiego (tabela 10).

Tabela 10

w procentach

Czy, Pana(i) zdaniem, działalność poniższych instytucji dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami ^{a)}	Deklarowana postawa polityczna:		
	<i>lewica</i>	<i>centrum</i>	<i>prawica</i>
Sejmu	58,9	58,2	66,4
Senatu	55,6	56,1	68,9
Rządu, Rady Ministrów	53,1	53,9	64,8
Wojska	62,7	56,4	55,6
Kościoła rzymskokatolickiego	68,9	75,3	81,9
Związków zawodowych skupionych w OPZZ	39,0	29,2	23,4
NSZZ "Solidarność"	49,4	51,7	63,4
Telewizji	56,8	60,7	64,2
Ministerstwa Spraw Wewnętrznych	40,0	39,6	32,7

a) W przypadku każdej z wymienionych instytucji wybrano wyłącznie odpowiedzi: *zdecydowanie tak, raczej tak.*

Telewizja jest minimalnie wyżej oceniana wśród *prawicy* niż wśród *lewicy*; centryści nie różnią się znacząco w tym względzie ani od jednych, ani od drugich. Jediną instytucją, w ocenie której *centrum* podziela poglądy *prawicy* jest wojsko. Obie te grupy nieco słabiej niż *lewica* akceptują zbieżność jego działania z interesem społecznym. Z kolei Ministerstwo Spraw Wewnętrznych jest przez *lewicę* i *centrum* oceniane podobnie, nieznacznie tylko lepiej niż przez respondentów *prawicowych*.

Również oceny trzech czołowych postaci polskiego życia politycznego przybierają różną - inaczej niż w poprzednich badaniach - strukturę w zależności od ocenianej osoby (tabela 11). I tak, prezydent W.Jaruzelski - odwrotnie niż przewodniczący NSZZ "Solidarność", L.Wałęsa - cieszy się największym uznaniem u przedstawicieli *lewicy*, mniejszym u *centrystów* i najmniejszym u badanych identyfikujących się z *prawicą*. Postać premiera T.Mazowieckiego zyskuje najmniej pozytywnych ocen wśród *centrystów*, a najwięcej wśród przedstawicieli *prawicy*, przy czym różnica ta jest stosunkowo niewielka.

Tabela 11

w procentach

Czy, Pana(i) zdaniem, działalność poniższych osób dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami? ^{a)}	Deklarowana postawa polityczna:		
	<i>lewica</i>	<i>centrum</i>	<i>prawica</i>
Prezydenta gen. Wojciecha Jaruzelskiego	48,5	41,2	34,0
Premiera Tadeusza Mazowieckiego	78,8	74,8	82,6
Przewodniczącego NSZZ "Solidarność" Lecha Wałęsy	54,4	60,5	71,4

a) W przypadku każdej z wymienionych osób wybrano wyłącznie odpowiedź: *zdecydowanie tak, raczej tak.*

W lipcowym sondażu poruszono problem sporu w nowej elicie rządzącej, którego strony są identyfikowane z postaciami L. Wałęsy i T. Mazowieckiego (tabela 12). Dane z tej tabeli dowodzą, że T. Mazowiecki i jego program spotykają się z pozytywnym przyjęciem relatywnie częściej wśród respondentów z kręgu *lewicy* (którzy z kolei darzą niechęcią zamiary Wałęsy), niż wśród pozostałych wyróżnionych przez nas grup. Program lidera "Solidarności" jest chętniej akceptowany przez *prawicę*, choć należy dodać, że taka sama jej część popiera drugą stronę konfliktu.

Tabela 12

w procentach

Czy, Pana(i) zdaniem, rację w tym konflikcie ma raczej:	Deklarowane poglądy polityczne w lipcu '90:		
	<i>lewica</i>	<i>centrum</i>	<i>prawica</i>
Tadeusz Mazowiecki i jego zwolennicy	36,2	28,1	27,9
Lech Wałęsa i jego zwolennicy	16,2	21,3	30,0
Trudno powiedzieć	47,6	50,6	42,1

Istotą wykorzystywania w analizie deklarowanych postaw politycznych jest przyjęcie założenia, że wskazania takie wynikają ze zróżnicowanego postrzegania ważności pojawiających się w naszej rzeczywistości dylematów. W lipcowym badaniu

przedstawiono respondentom dziesięć par stwierdzeń o przeciwstawnej treści, prosząc ich, by z każdej wybrali to, które jest najbliższe ich poglądom. W przypadku pięciu z nich (tab.13) ujawniło się istnienie zależności między dokonany wybór a rodzajem deklarowanej postawy politycznej.

Tabela 13

w procentach

Pary stwierdzeń	Deklarowane postawy polityczne:		
	<i>lewica</i>	<i>centrum</i>	<i>prawica</i>
1a. W tych trudnych czasach potrzeba jest nam przede wszystkim solidarność i wiara w to, że uda nam się wyjść z kryzysu	29,1	27,5	34,7
1b. W tych trudnych czasach potrzebny jest nam przede wszystkim rozsądek i rzetelne rozpoznanie najbardziej palących problemów społecznych (1,44)	70,9	72,5	65,3
2a. Wszyscy powinni ponosić koszty wychodzenia z kryzysu, gdyż wszyscy na tym zyskują	50,7	60,6	61,2
2b. Nawet w sytuacji kryzysu ludzie, których praca jest szczególnie ważna dla społeczeństwa, powinni być opłacani lepiej niż inni (7,92)	49,3	39,4	38,8
3a. Prawo jest prawem i należy go przestrzegać nawet wtedy, gdy wydaje nam się ono niesprawiedliwe	74,2	63,7	62,6
3b. Jeżeli prawo jest niesprawiedliwe, to nie ma w tym nic złego, że się go nie przestrzega (9,56)	25,8	36,3	37,4
4a. Nie staniemy się normalnym społeczeństwem, dopóki nie usuniemy wszystkich pozostałości starego systemu	47,1	60,4	68,2
4b. Nie staniemy się normalnym społeczeństwem, dopóki będziemy ciągle myśleć o tym, co minęło (27,09)	52,9	39,6	31,8
5a. Jedną z najważniejszych obecnie spraw jest pozbycie się starej nomenklatury, która hamuje przemiany w kraju	22,8	28,4	41,2
5b. Każda władza wytwarza swoją własną nomenklaturę, dlatego najważniejsze jest, by społeczeństwo mogło ją kontrolować (28,93)	77,2	71,6	58,8

Pary stwierdzeń w tabeli 13 zostały uporządkowane według rosnącej zależności między wskazaniem któregoś z nich a deklarowanym rodzajem poglądów. Tak więc największe różnice między *lewicą* i *prawicą* - gdyż taka właśnie różnica najsilniej tu występuje - dotyczą dylematu polegającego na akcentowaniu rozliczeń z negatywną przeszłością bądź orientacji na przyszłość i uruchomienia mechanizmów uniemożliwiających wystąpienie podobnych zjawisk (punkty 4 i 5). Pierwszemu z tych stanowisk sprzyjają przede wszystkim badani o poglądach prawicowych, którzy uważają, że warunkiem osiągnięcia przez nasze społeczeństwo *normalności* i *jedną z najważniejszych obecnie spraw* jest usunięcie *pozostałości starego systemu i osób z nomenklatury*, na których ten system się opierał. Respondenci lewicowi uważają, że stan normalności społecznej zasadza się na myśleniu o przyszłości i uznaniu negatywnych zdarzeń z przeszłości za zagrożenia, które mogą się powtórzyć, o ile nie zdołamy się przed nimi zabezpieczyć.

Znacznie mniej istotne różnice ujawniają się przy parach stwierdzeń wskaźnikujących: stosunek wyróżnionych grup do prawa i praworządności, zróżnicowania dochodów oraz racjonalność jako niezbędną postawę w rozwiązywaniu naszego kryzysu (punkty 1,2,3). W tych kwestiach *lewica* opowiada się raczej za *przestrzeganiem prawa nawet wtedy, gdy wydaje się ono niesprawiedliwe*, zróżnicowaniem dochodów na rzecz tych, *których praca jest szczególnie ważna dla społeczeństwa, oraz rozsądku i rzetelnego rozpoznania najbardziej palących problemów społecznych* jako nadrzędnej w czasach kryzysu zasady. *Prawica* opowiada się natomiast za wybaczeniem zachowań niezgodnych z niesprawiedliwym prawem, równomiernym rozłożeniem kosztów wychodzenia z kryzysu oraz solidarnością i wiarą w powodzenie wysiłków prowadzących do wyjścia z kryzysu.

Są to - przynajmniej w stosunku do cech tradycyjnie przypisywanych *lewicy* i *prawicy* - wyniki dość zaskakujące. Legalistyczna *lewica* oraz krytyczna wobec prawa traktowanego jako bezwzględna zasada (rewolucyjna?) *prawica* - to nie wszystkie mogące budzić zdziwienie wyniki. To bowiem *prawica*,

wbrew otrzymanym przez nas danym, a nie *lewica* bywa zwykle uważana za orientację faworyzującą zróżnicowania społeczne, przede wszystkim w kwestii dochodów. Podobne uczucia może wywoływać preferowanie przez *lewicę* pragmatycznego, by nie rzec technokratycznego, podejścia do naszego obecnego kryzysu.

Powstającym podczas interpretacji powyższych wyników pytaniom o kryteria deklaracji postawy politycznej towarzyszy brak - zauważony także w poprzednio omawianych badaniach - związku między tymi deklaracjami a podstawowymi cechami społeczno-demograficznymi. Krótko mówiąc: wybór punktu na skali *lewica - prawica* nie wiąże się z miejscem w hierarchii społeczno-zawodowej, dochodem, wykształceniem czy miejscem zamieszkania.

x
x x

Otrzymane dane wskazują, że podział na *lewicę, centrum, prawicę* jest odzwierciedleniem stopnia radykalizmu ankietowanych w kwestii tempa i zakresu zmian ustrojowych. Respondenci deklarujący poglądy prawicowe opowiadają się z reguły za usunięciem organizacyjnych i społecznych pozostałości dawnego systemu, a więc popierają podstawowe punkty programu politycznego L.Wałęsy - stąd w stosunku do tego polityka wyraźny dystans *lewicy* i aprobata *prawicy*. Takiej interpretacji znaczenia składanych przez respondentów deklaracji sprzyja także wyższa wśród prawicy ocena obecnej sytuacji w kraju i bardziej optymistyczne poglądy na temat jej rozwoju w niedalekiej przyszłości. Brak związku między poglądami a usytuowaniem w hierarchii społecznej każe sądzić, iż te pierwsze są raczej wynikiem przeświadczenia o potrzebie takiego, a nie innego podejścia do naszych problemów, niż efektem określonego grupowego interesu.